

ФОРСАЙТ ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ РИНКІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ І ПРАЦІ

Анотація. Розглянуто суть форсайту як процесу, системи та методу прогнозування майбутнього. Охарактеризовано взаємодію держави, ринку праці, ринків освітніх технологій і послуг в інституціональному розрізі. Визначено зміст освітнього форсайту. Описана методика проведення освітнього форсайту. Розглянуто механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці на основі методики форсайту, визначено особливості та переваги його використання.

Ключові слова : людський капітал, інновації, прогнозування, ринок освітніх послуг, ринок праці, форсайт.

Постановка проблеми. Глобалізація сучасного світу, досягнення конкурентоспроможності на міжнародних ринках обумовлює актуальність питань розвитку людського капіталу. Формування інноваційно-орієнтованої економіки модернізує вимоги ринків до якості людського капіталу, обумовлює відповідний попит на робочу силу, змінює умови і зміст трудової діяльності. Інноваційні вектори соціально-економічного розвитку визначають нові аспекти соціально-трудова відносин: процеси інформатизації та інтелектуалізації праці, виникнення нових професій, формування компетенцій нової якості, створення мережевих форм організації виробництва, активізації творчої ініціативи у співробітників та ін. Підвищення рівня кваліфікації, професіоналізму, знань, умінь і креативності стає ключовими характеристиками людського капіталу інноваційного типу, що визначають потребу в оновленій робочій силі. Рівень розвитку людського капіталу

багато в чому зумовлюється якістю освітньої системи та її відповідністю вимогам ринку праці. Однак, в силу інерційності ринків освітніх послуг та праці сьогодні їх функціонування характеризується певним дисбалансом. Існуючий механізм їх взаємодії не може забезпечити найкращого задоволення потреб суб'єктів ринку освітніх послуг і праці. Як наслідок, спостерігається уповільнення темпів розробки та впровадження інновацій, падіння престижу вітчизняної системи освіти, швидке старіння знань, дефіцит кваліфікованих кадрів, необхідність додаткового залучення коштів на підготовку або перепідготовку кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз українських публікацій, присвячених проблемам розвитку систем освіти, дозволяє відзначити, що даній тематиці присвячено безліч глибоких економічних досліджень. Найбільш значні дослідження з означеної тематики належать таким економістам як О. Грішнова, Л. Колешня, У. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанова, Н. Лук'янченко, В. Савченко, Г. Черніченко, Л. Шаульська. При цьому основний акцент досліджень приділяється розгляду реформування освіти для гармонізації відносин між ринками освіти і праці на загальнонаціональному, регіональному та місцевих рівнях.

Проблематика щодо основних об'єктивних тенденцій та прикладної стратегії розвитку ринку праці в останні роки активно розробляється вченими, такими як О. Білорус, В. Близнюк, Д. Богіня, В. Будкін, В. Вергун, А. Дегтяр, А. Кінах, А. Колот, Л. Лісогор, Д. Лук'яненко, О. Мартякова, О. Новікова, В. Новицький та ін..

Проблемам державного регулювання ринку праці присвячені роботи вчених: В. Бакуменко, В. Дорофійенко, В. Ільяшенко, Л. Костровець, А. Мерзляк, П. Надолишній, О. Черниш та інших. Втім, найбільш значущі концептуальні дослідження щодо взаємодії соціально значимих ринків повинні відповідати вимогам розвитку інноваційно - орієнтованої економіки.

Методологічні та прикладні питання багатопланової проблеми регулювання інноваційних процесів були і залишаються об'єктом активних наукових досліджень таких вчених як В. Геєць, І. Макаренко, А. Гальчинський, О. Трофімчук, В. Кузьменко, А. Кінах, В. Семиноженко, С. Козьменко та ін. Обґрунтування необхідності створення національної інноваційної системи і розробка концептуально-методологічних засад

науково-технологічного прогнозування міститься у працях таких відомих науковців як Б. Буркинський, В. Геєць, Л. Федулова та ін..

Мета дослідження. Розглянути особливості функціонування ринків освітніх послуг та праці; проаналізувати сутність форсайту та особливості його використання як механізму удосконалення взаємодії ринків освітніх послуг та праці.

Викладення основного матеріалу. Сучасна економіка пов'язана з інтенсивним впровадженням нововведень - продуктових, технологічних, організаційних і управлінських. На цій підставі її можна розглядати як інноваційну, в умовах якої знання дозволяють генерувати безперервний потік нововведень відповідно динамічно мінливим потребам. Економіка, заснована на знаннях, змінює потреби в якості і рівні підготовки людських, трудових ресурсів, вимагає від системи освіти орієнтації на інноваційний шлях розвитку.

Управління ринками освітніх послуг та праці як динамічними системами вимагає прогнозу інформації про перспективи їх розвитку для прийняття необхідних рішень щодо гармонізації. Ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці.

Ринок освіти представляє собою сукупність відносин (правових, фінансово-економічних, соціально-освітніх, організаційно-методичних, інформаційних тощо), у сфері обміну, що складаються між виробниками і споживачами освітніх послуг [1]. Поряд з цим широко використовується поняття «ринок освітніх послуг», під яким розуміють «складний комплекс економічних відносин суб'єктів системи вищої освіти, що покликаний задовольняти потреби суспільства у фахівцях і споживачів в отриманні певної кваліфікації за відповідною спеціальністю» [2]. В сучасних умовах поняття ринок освітніх послуг акцентований на відображення системи взаємовідносин між виробниками послуг та їх споживачами.

Ринок праці можна визначити як суспільно-економічну форму руху трудових ресурсів. Як економічна категорія, ринок праці представляє собою систему виробничих відносин між робітниками, підприємцями і державою з приводу обміну індивідуальної здібності до праці на фонд коштів необхідних для відтворення робочої сили, та розміщення робітників в системі суспільного розподілу праці.

Ринок праці не може розглядатися ізольовано від типу економічної системи, тобто сукупності всіх економічних процесів і явищ, що відбуваються у суспільстві. З огляду на це, розвиток інноваційно – орієнтованої економіки вимагає формування відповідного ринку праці, що втілює значною мірою елементи цієї економічної моделі.

Ринок освітніх послуг тісно взаємодіє з ринком праці, як органічною складовою будь-якої ринкової економіки, що виконує функції механізму розподілу і перерозподілу суспільної праці за сферами і галузями господарства, видами та формами зайнятості відповідно до структури суспільних потреб і форм власності. В процесі такої взаємодії суб'єкти ринку праці та ринку освітніх послуг здійснюють взаємний вплив. Функціонування ринків освітніх послуг та праці має деякі протиріччя:

протиріччя між швидкістю поновлення наукової інформації та рівневої спеціалізацією навчальних закладів (швидке зростання загального обсягу наукової інформації веде до збільшення термінів навчання, а спеціалізація навчальних закладів як спосіб скорочення цих термінів - до втрати цілісності науково-об'єктивної картини світу, освоюваної суб'єктами);

суперечності між потребами особи, суспільства і попитом на ринку праці, особливо на фахівців з наукомістких і високотехнологічних спеціальностей, а також між рівнями професійної освіти;

протиріччя між змістом сучасної освіти і потребами у формуванні креативного потенціалу суспільства;

протиріччя між затребуваними роботодавцями характеристиками робочої сили і нерозвиненістю цих якостей у початківців фахівців;

низька мотивація суб'єктів ринку праці до співпраці з науковими та навчальними закладами;

відсутність налагодженої системи прогнозування тенденцій розвитку ринків освітніх послуг та праці та ін.

Механізм взаємодії держави, ринку праці, ринку освітніх послуг, ринку освітніх технологій наведено на рисунку 1. Управління ринком освітніх послуг спрямовано

на гармонізацію взаємин учасників освітнього процесу та представників ринку праці, досягнення рівня їх максимальної задоволеності якістю вирішення соціально-економічних завдань, поставлених перед даною системою. Характер цих взаємин неоднозначний.

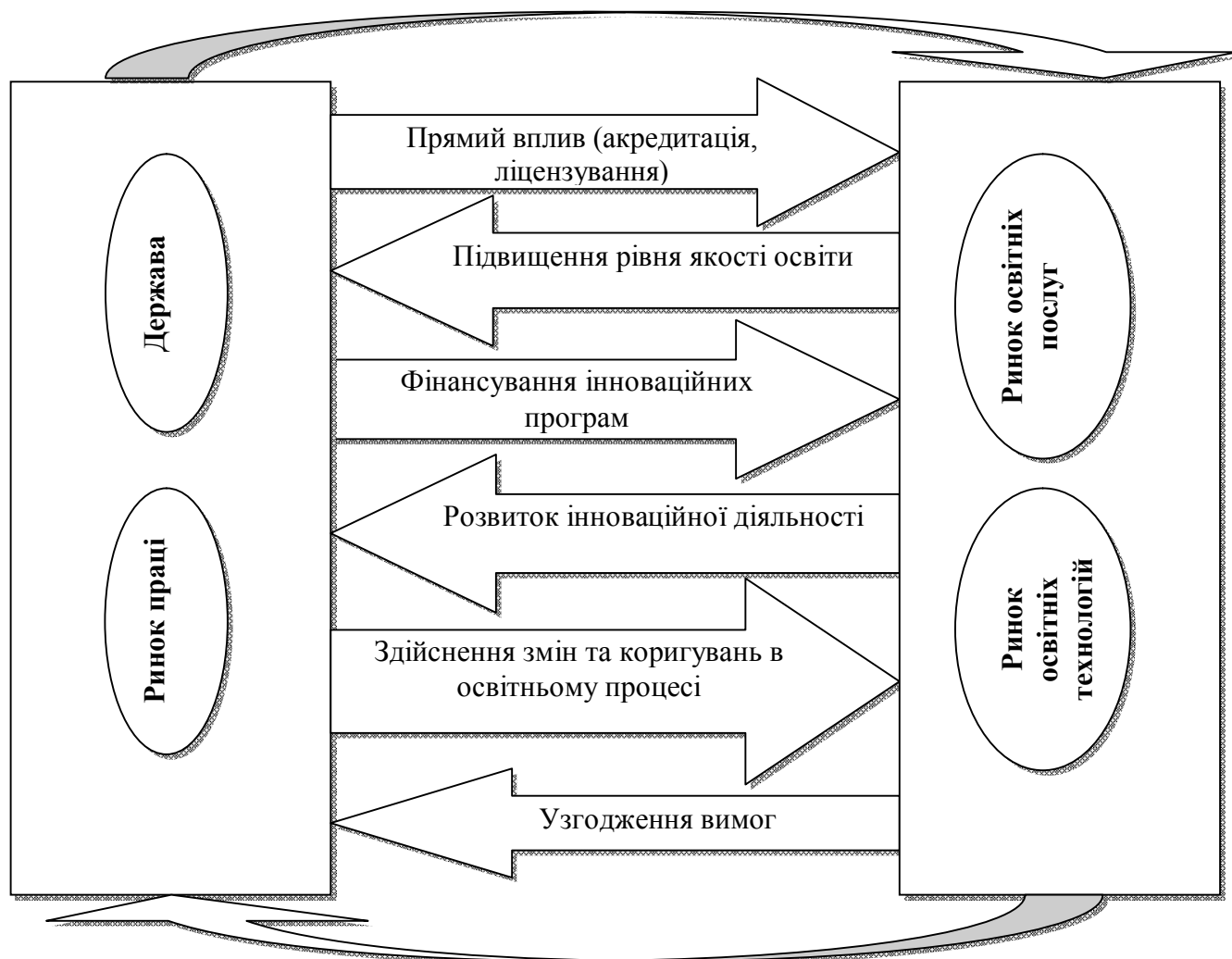

Рис. 1. Схема взаємодії держави, ринку праці, ринку освітніх послуг, ринку освітніх технологій

В інституціональному розрізі інститут освіти виконує сполучну функцію між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Формування національної інноваційної системи та її інфраструктури, становлення і розвиток інноваційної економіки обумовлює все більшу потребу науки, освіти, промисловості, бізнесу в фахівцях, здатних до інноваційної діяльності. Такий підхід являє собою сукупність організаційних, технологічних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих

на створення поліпшених або технологічно нових продуктів та процесів. У зв'язку з цим актуальним завданням є розробка моделей і технологій підготовки фахівців інноваційного типу, конкурентоспроможних і затребуваність на ринку праці.

Дослідження Світового банку показують, що освіта відіграє ключову роль у формуванні особистості, розвитку інноваційного потенціалу та аналітичних здібностей, що забезпечують ефективний розвиток підприємства, галузі, регіону і національної економіки. Проте в даний час на Україні відсутній дієвий механізм стимулювання та впровадження науково-технічних розробок і технологій, що безпосередньо впливає на рівень її конкурентоспроможності. Зазначений стан регулярно фіксуються як вітчизняними статистичними дослідженнями, так і світовими рейтингами (рис.2, 3) [4, 13, 14, 15].

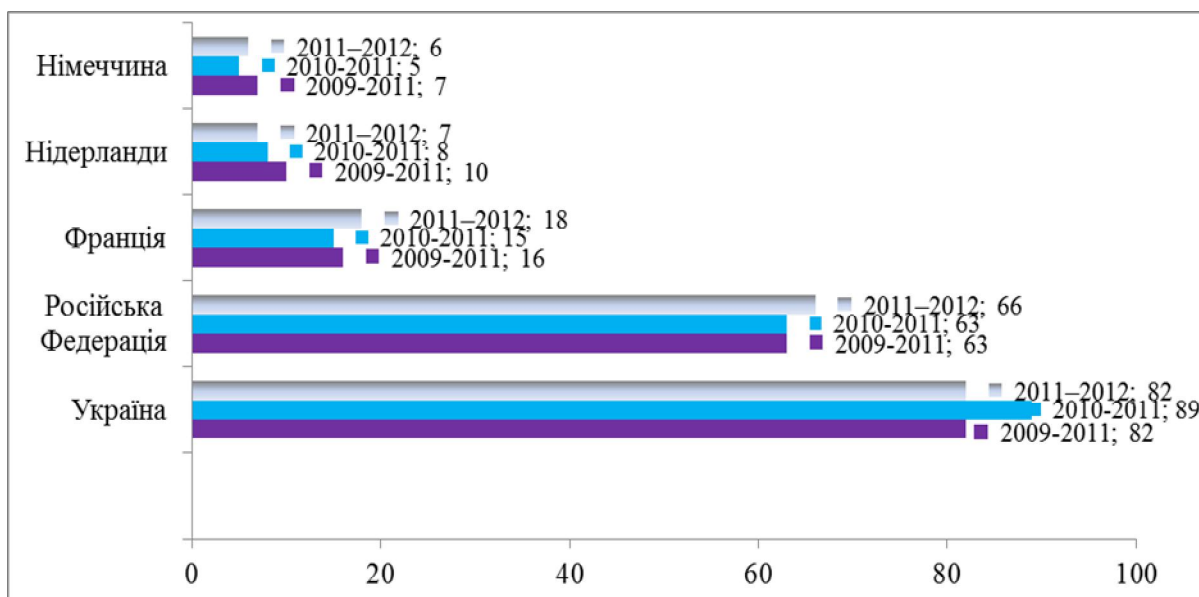

Рис 2. Данні Рейтингу Глобального Конкурентоспроможності країн за 2009-2012 рр. (The Global Competitiveness Report)

Данні Звіту Глобальної Конкурентоспроможності [13, 14, 15] констатують той факт, що Україна значно відстає від інших країн. За даними Рейтингу Глобального Конкурентоспроможності 2011-2012 рр. з поміж 142 країн Україна зайняла 82 місце.

Для порівняння, випереджають країну: Російська Федерація 63 місце, Франція - 16, Нідерланди - 10 та Німеччина – 7, перше місце зайняла Швейцарія.

Таблиця 1. Данні звіту Глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report 2011-2012)

Країна	Україна		Російська Федерація		США	
	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
Глобальний Індекс Конкурентоспроможності	82	4,0	66	4,21	5	5,43
Якість освітньої системи	62	3,8	82	3,4	26	4,7
Рівень підготовки персоналу	117	3,3	82	3,8	12	5,0
Здатність до інновацій	42	3,4	38	3,5	7	5,2
R&D Співпраця "Університет-Промисловість" (дослідження і розробки)	70	3,6	38	3,5	3	5,7

В порівнянні з РФ та США Україна значно відстає за показниками інноваційного розвитку. За рівнем якості освітньої системи Україна займає 62 місце (3,8); РФ- 82 (3,4); США – 26 (4,7). За рівнем підготовки персоналу: Україна отримала 117 місце (3,3); РФ- 82 (3,8); США – 12 (5,0). Здатність до інновацій дозволила зайняти такі позиції: Україна 42 місце (3,4); РФ - 38 (3,5); США – 7 (5,2). Співпраця "Університет-Промисловість" в галузі дослідження та розробки була оцінена як: Україна 70 місце (3,6); РФ - 38 (3,5); США – 3 (5,7).

Порівняльний аналіз даних рейтингу дозволяє зробити узагальнений висновок щодо руху України на шляху підвищення показників конкурентоспроможності: цей процес у динаміці нерівномірний, відбувається на тлі складної поведінки бізнес - середовища, через відсутність дієвої державної політики та співпраці втрачається

наявний науково - технологічний та інноваційний потенціал, що позначається на рівні економічного розвитку країн.

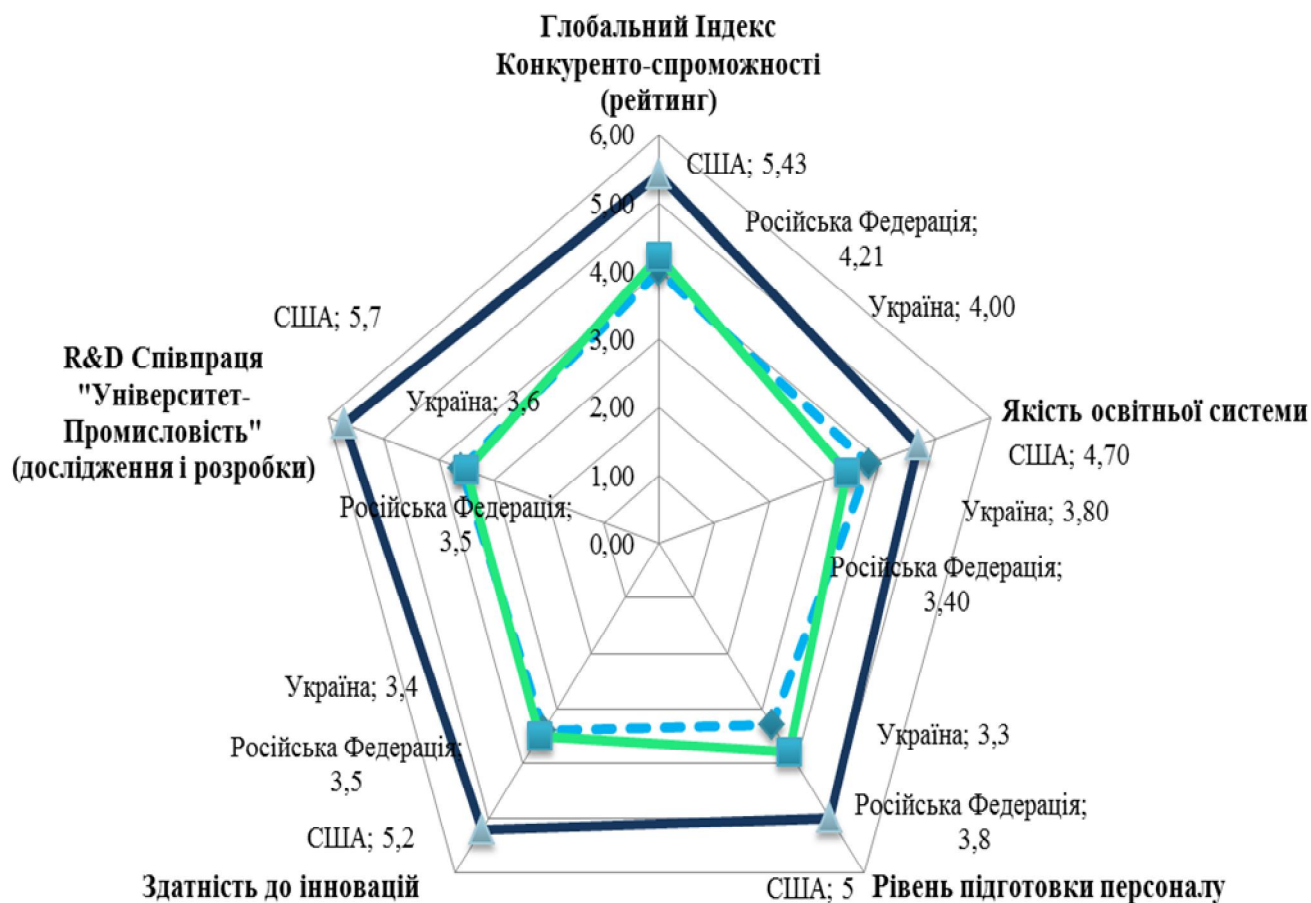

Рис. 3. Індеси показників якості освіти та інноваційного розвитку України, РФ, США (The Global Competitiveness Report 2011-2012)

В цілому, науково - технологічний розвиток залишається вкрай нерівномірним: високий рівень досягнень в одних сферах, обумовлений науковими розробками та відповідними технологіями проривного характеру, співіснує з проблемами технологічного відставання інших та поглиблює процес деструктивних змін.

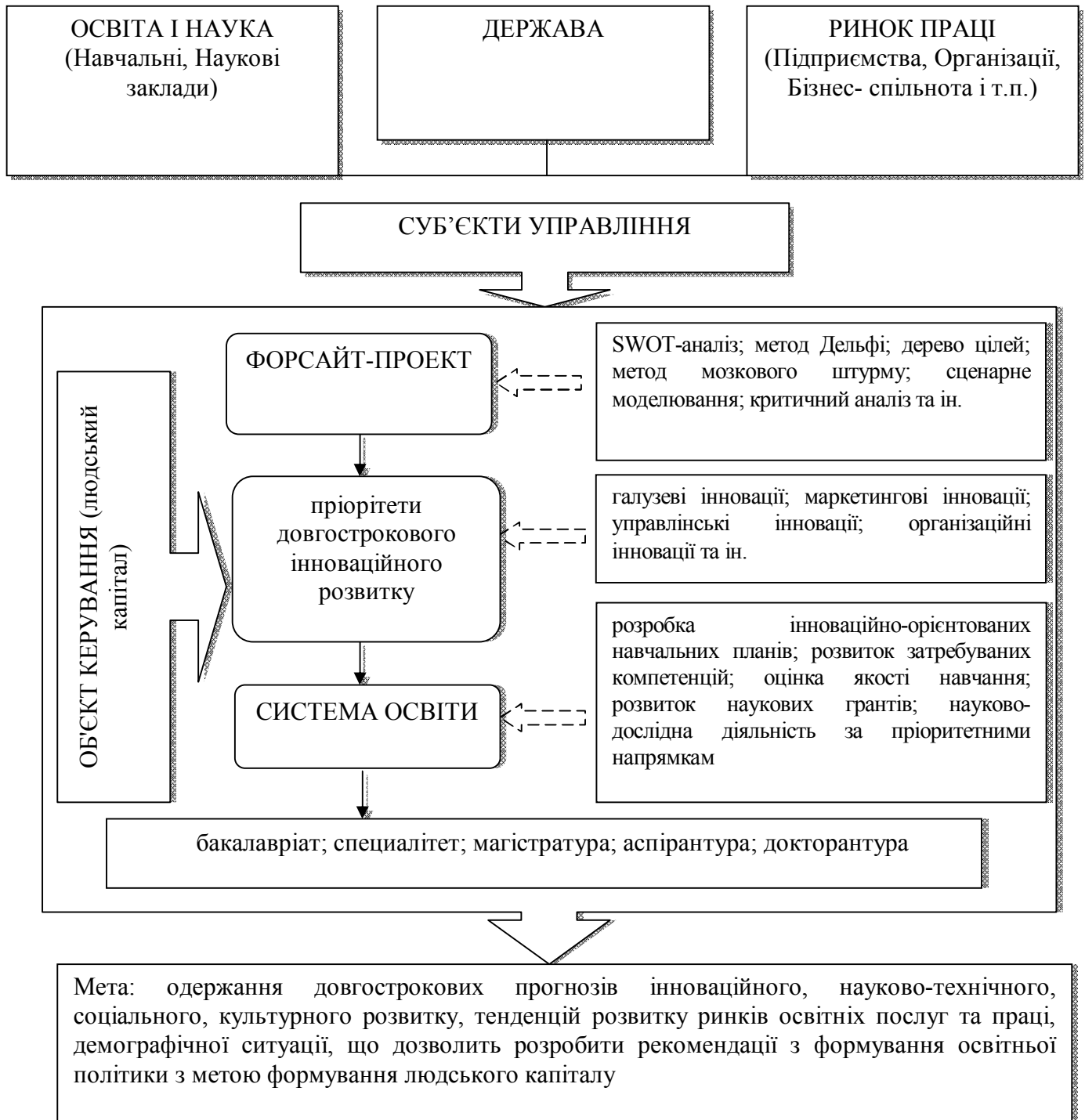
Тому накопичення та ефективне застосування знань набуває значення основної конкурентної переваги країни, а відповідно вимагає нових підходів щодо управління та розвитку ринку освітніх послуг відповідно до потреб економіки. Тому питання розробки, впровадження інноваційних перетворень, забезпечення їх відповідним людським капіталом стають надзвичайно важливими, вирішення яких формує поле

взаємодії держави, науки, освіти та бізнес – спільноти на ринках освітніх послуг та праці. Гармонізація та налагодження даної співпраці обумовлює необхідність пошуку та використання сучасних технологій прогнозування майбутнього, наприклад, таких як форсайт.

Форсайт як система є сукупністю методів експертної оцінки стратегічних напрямів соціально-економічного та інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних вплинути на економіку та суспільство в середньо - і довгостроковій перспективі [5]. Форсайт як процес представляє собою загальнонаціональний відбір нових напрямків, в ході якого досягається консенсус думок різних суб'єктів національної інноваційної системи та встановлення зв'язку між її елементами [6]. Методологія форсайту полягає в узагальненні розрізнено існуючих експертних позицій (у тому числі шляхом «зіштовхування» експертів один з одним), що дозволяє з певною ймовірністю намітити найбільш можливі траєкторії наукового та технологічного прогресу в майбутньому. [5, 6].

Освіта, як предмет форсайту, володіє набагато більш складною структурою прийняття рішень, до якої залучено широкі групи населення. Більш того, прогнози перспективної структури освіти і модернізації її змісту (особливо у професійній освіті) можуть спиратися на результати технологічного та наукового форсайту [7, 8]. Враховуючи потреби у формуванні нового типу суспільства, а також цілі і завдання розвитку освіти, пропонований механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці з використанням освітнього форсайту має наступний вигляд (рис. 2). [8].

Взаємодія на основі освітнього форсайту полягає в тому, що держава, суб'єкти ринку освітніх послуг і бізнес - спільнота визначають: тенденції розвитку ринку праці та освіти з урахуванням перспектив розвитку науково-технічного прогресу, відповідних йому вимог і компетенцій, затребуваних на ринку праці; напрямки співпраці бізнес-спільноти, ринку освітніх послуг і праці з питань конкурентоспроможності; заходи, що дозволяють використовувати нові знання, можливості та досягнення в цілях гармонізації соціально-значущих ринків, прискорення економічного зростання, розвитку інноваційно - орієнтованої економіки.

на основі джерела [8]*

Рис.2 Механізм взаємодії ринків освітніх послуг і праці з використанням освітнього форсайту

Досвід інших країн показує, що проведення форсайту як правило, супроводжується масовою інформаційною програмою, великою кількістю конференцій, семінарів, презентацій, інтернет-форумів, завданнями, яких є [3, 5, 9]:

створення мереж взаємодії та обміну інформацією;
широке обговорення інноваційних напрямків розвитку;
зміна ставлення держави, суспільства та суб'єктів ринків освітніх послуг і праці до запроваджуваних інновацій та нових напрямів взаємодії.

Використання методу форсайту вимагає значних ресурсів, оскільки в процесі постійного обговорення та консультацій беруть участь представники державних (регіональних, галузевих) установ, наукових, навчальних закладів та бізнес - спільноти. Освітній форсайт включає в себе сукупність аналітичних методів, що дозволяють збирати інформацію зовнішнього оточення, думки провідних експертів різних галузей, оцінювати ризики, сильні та слабкі сторони методом SWOT - аналізу [1, 4, 7]. За допомогою методу сценарного моделювання можлива побудова передбачуваної моделі розвитку ситуації, що сприяє формуванню уявлень про майбутнє.

Основні характеристики, що відрізняють форсайт від інших інструментів вивчення майбутнього розвитку [10]:

1. Орієнтація на вживання конкретних заходів. Форсайт полягає не тільки в аналізі та міркуванні щодо перспектив майбутнього розвитку, але в прийнятті конкретних рішень, які дозволять формувати майбутнє таким, яким його хочуть бачити.

2. Врахування різних альтернатив майбутнього розвитку. Форсайт ґрунтується на тім, що майбутнє не визначене. Тому майбутнє може розвиватися в різних напрямках, на формування яких можуть вплинути рішення, що будуть прийняті.

3. Залученість різних учасників. Форсайт не може бути здійснений вузькою групою експертів або вчених, тобто потребує залучення великої кількості різних груп зацікавлених учасників.

4. Міждисциплінарний характер. Форсайт носить комплексний характер і намагається охопити всі фактори, які можуть вплинути на майбутні процеси.

Таким чином, використання освітнього форсайту як механізму взаємодії ринків освітніх послуг та праці дозволить зібрати необхідну інформацію про стан і динаміку розвитку соціально-значущих ринків; створити культуру взаємодії між бізнесом, науковими, навчальними закладами; визначити ресурси необхідні для

досягнення поставлених завдань, а також закріпити законодавчо пропозиції щодо їх урегулювання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом. Якість формування інноваційного суспільства залежить від рівня розвитку людського капіталу, зокрема від рівня розвитку освітньої системи. З огляду на сформовані тенденції актуальним стає питання формування концепції розвитку ринку освітніх послуг на основі прогнозування перспектив розвитку економіки та відповідних вимог і запитів ринку праці. Концепція повинна носити характер довгострокових взаємовідносин між суб'єктами ринку праці та освіти, а також представляти, по суті, стратегію взаємодії, засновану на постійних, системних дослідженнях, моніторингу та прогнозі перспектив розвитку науково-технічного прогресу і динаміки соціально значущих ринків.

Форсайт, як метод прогнозу, являє собою комплекс заходів спрямованих на дослідження довгострокових перспектив розвитку науки, технології, освіти, економіки та суспільства з метою виявлення векторів інноваційного розвитку, нових технологій та стратегічних галузей наукових досліджень, які з високим ступенем вірогідності принесуть значний економічний ефект.

Розглянутий механізм освітнього форсайту припускає залучення держави, науки, ринків освітніх послуг та праці у виробленні комплексного бачення майбутнього, обговоренні та зіставленні довгострокових прогнозів, стратегій і пріоритетів розвитку, і узгодженні шляхів їх досягнення. Взаємодія на основі освітнього форсайту сприяє гармонізації соціально значущих ринків (ринків праці та освітніх послуг), забезпечує формування інноваційно - орієнтованої економіки.

Одна з головних умов успішної реалізації даного методу є здатність і зацікавленість держави, суб'єктів ринків освітніх послуг і праці спільно оцінювати довгострокові перспективи розвитку економіки країни, відволікаючись від короткострокових кон'юнктурних моментів.

До переваг використання освітнього форсайту можна віднести:

підвищення частки освітніх інноваційно-орієнтованих програм, розрахованих на розвиток «перспективних» знань, що формує умови для підготовки фахівців з урахуванням майбутніх потреб економіки;

розвиток науково-дослідного сектора за пріоритетними напрямками;

подолання асиметрії на ринку освітніх послуг і праці за допомогою вироблення єдиної стратегії розвитку системи освіти та реальної економіки;

підвищення якості формування людського капіталу відповідно до прогнозів інноваційного розвитку економіки.

Запропонований механізм взаємодії на ринках освітніх послуг та праці дозволить збільшити шанси досягнення балансу, ефективного формування інноваційного суспільства в Україні. Подальше вивчення та застосування форсайту має сприяти підвищенню рівня конкурентних переваг навчальних закладів, розвитку партнерських відносин з бізнесом, іншими навчальними закладами, а також зарубіжними партнерами.

Список література

1. Сидоренко О. Л. Приватна вища школа: шляхи України у світовому вимірі / Сидоренко О. Л. – Харків.: Основа, 2000. – 186 с.
2. Кратт О. А. Сегментація ринку послуг вищої освіти: використання системного підходу: монографія / О. А. Кратт, М. Г. Слоква. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 292с.
3. Ляпунова А. Д. Формирование механизма управления инновационным развитием высшей школы: автореф. дис. на соиск. науч. степени. канд.экон.наук.: спец. 08.00.05 – : «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Д. Ляпунова - Санкт-Петербург, 2010 г.
4. Education at a Glance 2008: OECD Indicators Summary in English [Електронний ресурс]. – 2008. – Р. 2. – Режим доступу: // [http://www.oecd.org/dataoecd/15/44/441260891/pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/15/44/441260891.pdf).
5. Международный научно-образовательный Форсайт-центр.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: Буров В. Ю. Управление человеческим капиталом методом образовательного форсайта с целью формирования инновационного общества/ В. Ю. Буров, М. В. Журавлёв// Известия / Проблемы теории и практики управления.- 2011. № 4.-С.5.
9. Форсайт: обзор исследований и достижений.-[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ippnou.ru/print/007585/>
10. Ємельяненко Л. М. Форсайт - методологія стратегічного управління інноваційним розвитком суспільства .- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2008_10_2/emeljanenko.pdf
11. Ben M. Foresight in Science and Technology / M. Ben // Technology Analysis and Strategic Management. — 1995. — № 2 (vol. 7). — P. 139–168.
12. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс].- The Global Competitiveness Report 2011-2012 - Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>

13. Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс].- The Global Competitiveness Report 2010-2011.- Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>

14 Дослідження Світового економічного форуму про конкурентоспроможність в світі [Електронний Ресурс].- The Global Competitiveness Report 2009-2010.- Режим доступу: <http://gcr.weforum.org/gcr2011/>

15. Мильнер Б. Управление знаниями: первые итоги, уроки и перспективы / Б. Мильнер // Проблемы теории и практики управления. — 2010. — № 6. — С. 37–46.

16. Мартякова Е. В. Инновационные технологии в системе гармонизации рынков труда и образования /Мартякова Е. В. // Маркетинг і менеджмент інновацій.-2010.- № 2.- С.160 -169.